

## ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ

**Федько В. В.**

*кандидат психологічних наук,  
старший науковий співробітник лабораторії психології навчання  
імені І. О. Синиці*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка  
Національної академії педагогічних наук України  
вул. Паньківська, 2, Київ, Україна  
[orcid.org/0000-0002-5220-4385](https://orcid.org/0000-0002-5220-4385)  
[Fedkovita@gmail.com](mailto:Fedkovita@gmail.com)*

**Ключові слова:** експертиза, психологічна експертиза, професійна діяльність, освіта, експерт-психолог, особистість.

У статті розглянуто експертну діяльність в освітній сфері як один із видів професійної діяльності. Збільшення різноманітних експертних заходів у сфері освіти вимагає підготовки фахівців, здатних професійно проводити експертизу в освіті на основі досліджень та обліку результатів практичної діяльності. Удосконалення контрольно-аналітичної (експертної) діяльності у сфері освіти з метою прийняття найважливіших стратегічних інноваційних рішень на цей час неможливе без кваліфікованих висновків або думок фахівців (експертів). Наголошується, що стосовно професійної діяльності особливе значення має підготовка фахівців для психологічної експертизи освіти. Різноманітність актуальних завдань, які мають нині вирішувати експерти-психологи, висуває вимогу професійного знання, оволодіння особливостями, нюансами сучасної експертизи, зокрема експертизи психологічних властивостей і станів, характеристик психічних процесів, різних видів діяльності індивідів та груп. Зазначається, що саме особистість є основою психологічної експертизи як особливого виду професійної діяльності психолога, спрямованої на кваліфіковану оцінку умов, засобів, способів, форм, напрямів і результатів її розвитку, можливості досягнення нею соціально-психологічного благополуччя. Експертна діяльність психолога в освіті розглядається як особливий вид експертно-аналітичної діяльності, для здійснення якої потрібні спеціальні знання про об'єкт і предмет експертизи та професійні вміння з проєктування, аналізу, оцінки, контролю й управління. Результатом цієї діяльності є подання мотивованого висновку. Об'єктом психологічної експертизи в освіті є навчальне заняття, освітня програма, педагогічна робота, освітня діяльність. Експертиза освітнього процесу передбачає експертизу освітніх проєктів і програм; педагогічної діяльності; експериментальної діяльності; інноваційної діяльності. Підкреслюється, що за експертом залишається право самостійного вибору прийомів, засобів, процедур проведення експертизи. Особи, які професійно займаються експертною діяльністю в галузі освіти, повинні володіти методологічними засадами експертизи.

## PSYCHOLOGICAL EXPERTISE AS A TYPE OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN EDUCATION

**Fedko V. V.**

*Ph.D., Senior Scientist at the Laboratory of Educational Psychology  
named after I. O. Sinitsy*

*G. S. Kostiuk Institute of Psychology  
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*

*Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine*

*orcid.org/0000-0002-5220-4385*

*Fedkovita@gmail.com*

**Key words:** *expertise,  
psychological expertise,  
professional activity, education,  
expert psychologist, personality.*

The article considers expert activity in the educational sphere as one of the types of professional activity. The increase in various expert activities in the field of education requires the training of specialists capable of professionally conducting expertise in education based on research and accounting for the results of practical activities. Improving control and analytical (expert) activities in the field of education for the purpose of making the most important strategic innovative decisions is currently impossible without qualified conclusions or opinions of specialists (experts). It is emphasized that, with regard to psychological activities, the training of specialists for psychological examination of education is of particular importance. The variety of current tasks that expert psychologists must solve today requires professional knowledge, mastery of the features and nuances of modern expertise, in particular, the examination of psychological properties and states, characteristics of mental processes, and various types of activities of individuals and groups. It is noted that it is the personality that is the basis of psychological examination as a special type of professional activity of a psychologist, aimed at a qualified assessment of the conditions, means, methods, forms, directions and results of its development, the possibility of achieving socio-psychological well-being. The expert activity of a psychologist in education is considered a special type of expert and analytical activity, the implementation of which requires special knowledge about the object and subject of expertise and professional skills in design, analysis, evaluation, control, and management. The result of this activity is the submission of a reasoned opinion. The object of psychological examination in education is an educational lesson, educational program, pedagogical work, educational activity. Examination of the educational process involves examination of educational projects and programs; pedagogical activities; experimental activities; innovative activities. It is emphasized that the expert retains the right to independently choose the methods, means, and procedures for conducting the examination. Individuals who are professionally engaged in expert activities in the field of education must possess the methodological principles of expertise.

**Постановка проблеми.** У сучасному світі, що глобалізується, будь-який соціальний інститут певним чином трансформується, намагаючись пристосуватися до нових умов існування. Вимоги, які нині висуває суспільство до освіти як на національному, так і на міжнародному рівні, призводять до необхідності вдосконалення контрольно-аналітичної (експертної) діяльності у сфері освіти, використання для прийняття найважливіших стратегічних інноваційних рішень компетентних оцінок фахівців (експертів), здат-

них представити кваліфікований висновок або судження з питань, що розглядаються. Стосовно психологічної діяльності особливе значення має підготовка фахівців для психологічної експертизи освіти. Різноманітність актуальних завдань, які мають нині вирішувати експерти-психологи, висуває вимогу професійного знання, оволодіння особливостями, нюансами сучасної експертизи, зокрема експертизи психологічних властивостей і станів, характеристик психічних процесів, різних видів діяльності індивідів і груп.

Кардинальні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, породжують низку проблем і питань, конструктивне розв'язання яких неможливе без адекватної оцінки можливих психологічних ризиків, що, у свою чергу, ставить спеціалізовані завдання перед теорією та практикою психологічної експертизи. Крім того, у цьому контексті психологічна експертиза може бути розглянута як діяльність і процес, головне, є однією з умов професійного зростання фахівців-психологів.

**Метою статті** є теоретичне дослідження психологічної експертизи як виду професійної діяльності в освіті.

**Результати дослідження** з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У вітчизняній психології нині приділяється велика увага питанням психологічної експертизи освітнього середовища. Вагомий внесок у вирішення завдання психологічного аналізу навчального посібника зробили наукові співробітники Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України – Г. Костюк, Ю. Гільбух, М. Ричик, І. Синиця [4; 3; 6; 8]. Принципи та моделі психологічної експертизи розробив Ю. Швалб [7]. М.-Л. Чапа вивчав особливості психологічної експертизи освіти [8]. Нині в Інституті психології проблему психологічної експертизи навчальної книги досліджують наукові співробітники лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці (Л. Дзюбка й Л. Шатирко) [3; 6].

Тема експертної діяльності психолога останніми роками отримала нове звучання у зв'язку з поширенням і затребуваністю наукової та практичної психології в різних галузях суспільного життя – культурної, соціальної, економічної, політичної, виробничої, освітньої, медичної тощо.

Виникнувши на стику юриспруденції та психіатрії, психологічна експертиза нині вийшла далеко за межі судової медицини, значно розширивши свою об'єктно-предметну спрямованість, форми проведення та видову різноманітність. Разом із тим при безлічі змін, які за всю історію свого становлення й розвитку зазнала психологічна експертиза, незмінною залишилося те, що її основою є дослідження людини в усіх її психологічних проявах і соціально-рольовому функціонуванні, вивчення процесуально-результативних аспектів усього різноманіття її видів діяльності, визначення адекватності розвитку й саморозвитку особистості на різних етапах онтогенезу, не виключаючи й особистості самого психолога як фахівця-експерта [7, с. 27].

Наголошуємо, саме особистість є основою психологічної експертизи як особливого виду професійної діяльності психолога, спрямованої на кваліфіковану оцінку умов, засобів, способів,

форм, напрямів і результатів її розвитку, можливості досягнення нею соціально-психологічного благополуччя. На думку дослідників, психологія – це сила, що допомагає, а не керує людиною (а тим більше суспільством). Хоча й сила, але їй не властивий культ насильства [5, с. 20].

Експертиза – слово, що має латинське коріння, у дослівному перекладі означає якесь дослідження, розв'язання за допомогою обізнаних людей (учених) певного питання й вимагає від експерта спеціалізованих знань. У свою чергу, експертом є компетентна особа, яка запрошується у важких або спірних ситуаціях для проведення коректної експертизи.

Психологічна експертиза – це галузь психологічної науки й психологічної практики. Її розгляд як самостійної дисципліни багато в чому зумовлено розширенням такого класу фактів, які для свого дослідження вимагають застосування специфічних засобів психологічного аналізу в тісній взаємодії з іншими дисциплінами [8, с. 338].

Експертиза як вид професійної діяльності застосовується досить давно й широко. Загальною ознакою будь-якої експертизи є виявлення фактів підтвердження відповідності об'єкта необхідним установленим вимогам. Багато років експертна діяльність в освіті переважно розглядалася як елемент професійної діяльності того чи іншого фахівця. Експертні функції традиційно включаються до професійних обов'язків багатьох педагогічних і керівних працівників. Проте останніми роками експертна діяльність у сфері освіти стала набувати вигляду самостійної професійної діяльності. Вона стала дуже актуальною та затребуваною в діловій практиці [2, с. 278].

Професійною діяльністю можна назвати сферу соціально-орієнтованої предметної діяльності. Залежно від цільової спрямованості й системи критеріїв можна по-різному обмежити предмет цієї галузі. Дослідники виокремлюють низку найбільш суттєвих ознак, які очевидні та за наявності яких є сенс називати діяльність професійною.

*Система знань і досвіду.* Насамперед, якщо йдеться про професіоналізм, в основі має бути обізнаність, деякі навички й уміння, без сукупності яких неможливо стати професіоналом.

*Понятійна система.* Немоżliво співвіднести людину з предметною сферою, якщо вона не володіє професійною мовою.

*Методологія.* Уміння застосувати набуті знання в дійсності. Професійна діяльність – це система знань, основана на досвіді її застосування, тобто практика є, з одного боку, результатом розвитку, а з іншого – основою для подальшого зростання фахівця. Професійна діяльність – це виробництво соціально значимого товару чи послуги у громадських сферах [1, с. 20].

Експертна діяльність є особливим видом експертно-аналітичної діяльності, для здійснення якої потрібні спеціальні знання про об'єкт і предмет експертизи, професійні вміння з проектування, аналізу, оцінки, контролю й управління. Результатом цієї діяльності є подання мотивованого висновку [5, с. 18].

Об'єктом психологічної експертизи в освіті є навчальне заняття, освітня програма, педагогічна робота, освітня діяльність. На думку дослідників, предметом експертизи освітнього процесу є не встановлення відповідності його результатів будь-яким нормам, а сам процес діяльності та його зміни як у галузі педагогічної, так і в галузі управління освітніми процесами [2, с. 34].

Згідно з думкою М.-Л. Чепи [8, с. 337], експертиза дає змогу розібратися в тих компонентах дійсності, які не завжди можна обчислити чи виміряти. Експертиза як спосіб вивчення реальності здійснюється експертами. Їхня незалежна, суб'єктивна думка та відповідальне рішення мають вирішальне значення.

Цілі експертизи визначаються об'єктом аналізу. Наприклад, експертиза якості освіти має на меті встановлення відповідності (невідповідності) змісту та якості підготовки учнів і випускників освітньої організації державним освітнім стандартам. Призначення експертної діяльності у сфері освіти тісно пов'язано з постійним розвитком і змінами, які ця сфера зазнає. Експертиза освітнього процесу може включати експертизу освітніх проєктів і програм; педагогічної діяльності; експериментальної діяльності; інноваційної діяльності [2, с. 25].

Особи, які професійно займаються експертною діяльністю у сфері освіти, повинні володіти методологічними основами експертизи. До складу експертної діяльності як особливого виду дослідження включені такі структурні компоненти, як збір та аналіз даних, формулювання проблем дослідження та їх ранжування, формування гіпотези й визначення мети дослідження, планування, позначення інструменту й критеріїв дослідження, оцінка та контроль, коригування [14; 18; 19].

За експертом залишається право самостійного вибору прийомів, засобів, процедур проведення експертизи. Варто зазначити, що нерідко він бере участь у формулюванні й самого експертного завдання, що дає змогу зробити його коректнішим та обґрунтованішим. Найчастіше замовлення на експертизу у сфері освіти формулюється в загальному вигляді – оцінити результати дослідно-експериментальної роботи в освітній установі, розглянути результати апробації нового навчально-методичного комплексу, проаналізувати пропонування освітній проєкт. Переведення загальної мети у форму конкретних

експертних завдань здійснюється, як правило, експертом [20, с. 9].

Низка авторів зазначають, що експерт повинен:

- *уміти* використовувати техніки опису традиційних та інноваційних зразків практики; здійснювати накопичення зразків і прототипів експертної діяльності; опановувати техніки конструювання й моделювання;

- *володіти* набором позицій, що дає змогу здійснювати експертизу з різних професійних основ (методолог, дидакт, управлінець та інше), використовуючи різноманітні професійні технології; бачити тенденції розвитку освітнього простору; володіти техніками рефлексивного аналізу в ситуації колективної роботи [5, с. 38].

Як бачимо, вимоги до професіоналізму експерта досить високі. Однак окремі дослідники позиціонують лише чотири основні ознаки, що дають змогу позначити конкретну людину як експерта в певній галузі. Це насамперед професійний стаж, рівень складності професійної діяльності, різнобічність та успішність професійної діяльності [7, с. 26].

Уважається, що експерт повинен мати великий практичний досвід у проведенні дослідницьких процедур. Визнається, що запорукою високої якості й бездоганності експертних оцінок є професійний підхід, незалежність і дотримання вимог світових стандартів. Тому серйозна експертиза завжди проводиться та підписується не однією людиною, а експертною групою. Значна роль відводиться специфіці так званого «експертного мислення», оскільки далеко не кожен, навіть висококваліфікований фахівець, здатний до конкретизацій, уточнень та узагальнень [2, с. 113]. Спеціальні знання експерта-психолога мають бути професійними, психологічними, отриманими внаслідок спеціальної підготовки (освіти).

Особливе місце в реалізації процедури психологічної експертизи належить питанням деонтології. Етика, як особлива система цінностей, має полемізувати з такими противниками: бездумністю й егоїстичним самоствердженням [10, с. 21]. Роль етики важлива як при здійсненні експертного процесу та підготовки висновку, так і як вимоги до особистості, поведінки фахівця. Зауважимо, що етичні вимоги традиційно розглядаються як об'єктивна та суб'єктивна форми їх вираження. Об'єктивізація етичних вимог здійснюється за рахунок їх фіксації в нормативно-правових документах, інструктивних розпорядженнях і посадових інструкціях, які регламентують діяльність фахівця конкретного профілю.

Розглядаючи етичну складову діяльності психолога як експерта, варто зазначити, що, на жаль, ця проблема в сучасній вітчизняній літературі розглядається вкрай мало. Крім того, кодексу про-

фесійної етики для експерта-психолога не існує, а кодекси психологів інших спеціалізацій (профореєнтолога, консультанта, психотерапевта, шкільного психолога та багатьох інших) мають рекомендаційний характер, тому що безпосередньо вони не закріплені на законодавчо-правовому рівні.

Дослідники, наголошуючи на важливості персональної відповідальності психолога-експерта за результати своєї діяльності, вказують, що навряд чи варто братися за експертну практику, якщо не володієш теорією як психології, так і теорією та технологією психологічної діагностики. Простого володіння методиками буває явно недостатньо. І хоча експертиза психологічна, але орієнтуватися треба й у суміжних галузях, знати термінологію науково-практичних дисциплін (психіатрії, корекційної психології, юриспруденції). Безліч будь-яких методик психологічної діагностики в цій справі буває явно недостатньо. Діагностує не методика, а озброєний знаннями теорії, казуїстики та семіотики психолог [5, с. 26].

З огляду на те що експертиза – це передусім оцінка об'єкта (його структури, функцій, змісту, якості) на основі його порівняльного аналізу з теоретичним еталоном або з прикладними зразками, створеними на основі теоретичного еталона, експерт-психолог досконало повинен знати основні теоретичні зразки, що є в конкретній галузі психології і будуть використані ним. Важливо, щоб експерт умів здійснювати структурно-функціональне порівняння об'єкта, що оцінюється, з еталоном. Крім того, експерт повинен уміти об'єктивно оцінити переваги й недоліки аналізованого об'єкта (явища, ситуації, системи) та за необхідності (наявності відповідного запиту) запропонувати варіанти й способи його вдосконалення, модифікації. Наголошуючи на значущості теоретичних еталонів, потрібно мати на увазі науково-психологічні закономірності, закони й теорії, які використовуються і як окремі інструменти експертизи, і як спеціальні алгоритми, і як специфічні експертні системи.

Разом із тим, виходячи з широкого кола завдань, розв'язуваних у процесі психологічної експертизи, фахівцю передусім потрібні глибокі теоретичні знання в галузях загальної, вікової, клінічної та соціальної психології, які найчастіше і є ключовою еталонною системою. Якщо психолог бере участь у кваліфікаційній експертизі (наприклад, військова, спортивна, педагогічна тощо), то йому, очевидно, потрібні знання в тих галузях психології трудової діяльності, відповідність яким він визначатиме. До професійних здібностей психолога, орієнтованого на експертну діяльність, можна зарахувати такі.

*Організаторські*, що дають фахівцю змогу не лише організувати експертну процедуру, а й забез-

печити високий рівень самоорганізації власної діяльності для досягнення максимальної продуктивності.

*Дослідницько-аналітичні*, що забезпечують планування та проведення експертної оцінки, аналіз (якісний, кількісний, статистичний, змістовний) матеріалів, ситуації, узагальнення й інтерпретацію результатів експертно-психологічного дослідження.

*Рефлексивні*, які розуміються як здатність до самоаналізу власної діяльності, до розумової реконструкції та моделювання не лише особистого, а й колегіального емпіричного досвіду, до побудови теоретичних моделей різного рівня узагальненості й переходу між ними.

*Творчі*, що дають змогу знаходити неординарні способи вирішення поставлених завдань. Творча компонента експертної діяльності проявляється й у тому, що будь-яка типова психологічна експертиза завжди має певний елемент новизни (наприклад, окремі нетипові питання; особлива, яка не зустрічалася раніше в досвіді експерта, ситуація), що вимагає від експерта певної гнучкості й релевантності (за Дж. Гілфордом, логічна незалежність реакції від стимулу), здатності швидко, але конструктивно аналізувати та розв'язувати проблемні ситуації, знаходити шляхи розв'язання суперечностей.

*Прогностичні*, що забезпечують змогу визначення перспектив розвитку будь-якого явища чи тенденцій динаміки конкретного об'єкта, події, процесу на основі аналізу його актуального стану чи потенційних ресурсів. У роботі будь-якого експерта здатність до передбачення (змісту процесу, результату), прогнозування (поведінки або реакцій підекспертного, динаміки групи, ситуації) досягається за рахунок застосування методів експертних оцінок.

*Лінгвістичні*, що передбачають розвиненість культури усного та писемного мовлення й дають фахівцю змогу не лише адекватно комунікувати, а й грамотно формулювати висновки та подавати їх в експертному висновку.

*Комунікативні*, що розуміються в широкому значенні їх трактування: і як здатність налагоджувати міжособистісні та ділові контакти в процесі професійної взаємодії, і як готовність аргументовано відстоювати свою професійну позицію, і як здатність до діалогового спілкування, співпраці з усіма учасниками експертного процесу. Значення комунікативних здібностей для експертної діяльності не можна недооцінювати, оскільки створення атмосфери співробітництва та спільного вирішення експертних завдань є найважливішою передумовою успішності проведення експертизи [9, с. 28].

Професійні здібності експерта – це складні, інтегровані утворення, співвідносяться з відпо-

відними професійними вміннями: причому якщо здібності характеризують особистість, то вміння – діяльність; можливості реалізуються в навичках. Тому список професійних здібностей і вмінь експерта є, по суті, ідентичним [11; 12; 13].

Безумовно, позначений перелік знань, умінь, здібностей, компетенцій тощо, які характеризують експертний професіоналізм психолога, більшою мірою гіпотетичний. Однак і цей далеко не повний спектр професійно важливих якостей може бути своєрідним орієнтиром щодо визначення готовності психолога до освоєння та прийняття позиції експерта, його відповідності професійно-етичним вимогам.

До найбільш поширених помилок, які допускаються експертами в роботі, належать методичні й етичні. Хоча й украй рідко, але трапляються й методологічні помилки, які допускаються фахівцями найчастіше на початкових етапах професійної діяльності. Щодо експертизи інноваційних процесів в освіті, у методичній літературі найчастіше вказуються помилки, коли експерт:

- видає бажане за дійсне без проведення розгорнутої комплексної експертизи всіх елементів, напрямів і джерел інформації про об'єкт, що експертується;
- схиляється до міркувань про те, як «можна було б зробити інакше», тоді як для нього важливіше визначити реальну відповідність авторського варіанта поставленим цілям, а не пошук і розробка варіативних способів розв'язання заявленої проблеми [8; 9; 10].

Стосовно психологічної експертизи дослідники позначають такі типові помилки:

- психолог-експерт ототожнює поняття «фактичного (паспортного)» віку та ментального, які найчастіше не збігаються, але це не позначається на результатах соціальної адаптації суб'єкта;
- незнання психологом тимчасових меж окремих станів. Наприклад, діагностика станів затримки психічного розвитку обмежена часом. Наприкінці підліткового віку це інші стани, тоді як психологи нерідко одноосібно виставляють затримку навіть у 17-річному віці;

– бездумна довіра до експериментальної методики й абсолютизація отриманих за її допомогою результатів. Бувають помилки діагностики та відбору дітей у спеціальні школи [18; 20]. Факт навчання підекспертного в допоміжній школі – це лише додатковий привід більш поглибленого дослідження його, а не для винесення швидкого висновку;

– використання психологом так званого «експериментального салату» – комплексу методик, які не являють собою єдиного алгоритму. Психологічна діагностика не обмежується лише експериментальними методиками. Крім експериментального методу, важливо враховувати анамнез, а також використовувати бесіду, інтерв'ю, безпосереднє спостереження, вивчення результатів навчальної та позанавчальної діяльності, хобі, дані про здоров'я та інші характеристики підекспертного.

**Висновки** і перспективи подальших розробок у напрямку дослідження. Отже, експертна діяльність у сучасній соціокультурній реальності затребувана в багатьох сферах життєдіяльності людини.

Психологічна експертиза в освіті є цілісним, складно організованим явищем, що характеризується різноманітністю форм, видів, функцій, діапазон яких постійно розширюється.

Основними умовами якості реалізації процедури психологічної експертизи в освіті є високий рівень професіоналізму й етична спроможність фахівця, який виступає в позиції експерта.

Широке поширення практики організації та проведення експертиз призвело до необхідності вивчення експертизи як особливого різновиду професійної діяльності.

Перспективою подальшого дослідження є розробка програми спецкурсу для студентів психологічних факультетів «Експертна діяльність психолога в освіті» з метою підвищення ефективності роботи й запобігання помилкам у роботі експертів-психологів у системі освіти.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бучма В. В. Особливості підготовки експертів-психологів до проведення експертизи навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. С. 19–26. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/>.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2008. 278 с.
3. Дзюбко Л. В., Шатирко Л. О. Проблеми психологічного аналізу інноваційних проектів та навчальних матеріалів в системі шкільної освіти в контексті реалізації положень нової української школи. Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту : матеріали круглого столу (м. Київ, 13 червня 2019 р.). *Вісник психології і педагогіки*. 2019. Вип. 24.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

5. Костицький М. В. Психологічна експертиза в системі психологічної практики. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 14–31.
6. Шатирко Л. О. Теоретичне осмислення та практика психологічного аналізу підручника для початкових класів «Нової української школи». *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми* : матеріали II всеукр. конф. з міжн. участю (Київ, 21 березня 2019 р.) / Міжн. видавнича платформа «Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools». Київ, 2019.
7. Швалб Ю. М. Принципи та моделі психологічної експертизи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 1. С. 22–28.
8. Чепи М.-Л. Психологічна експертиза освіти. *Зб. наукових праць. Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, 2011. Т. XII. Ч. 5. С. 337–341.
9. Черезова І. О. Психологічна експертиза як форма соціальної практики. *Психологічна експертиза : навч. посіб.* Бердянськ, 2020. 345 с.
10. Черезова І. О. Технологія проведення психологічної експертизи. *Психологічна експертиза : навч. посіб.* Бердянськ, 2018. 466 с.
11. Яблонський А. І. Принципи психологічної експертизи освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. 2021. № 25. С. 27–30.
12. Яблонський А.І. Гуманітарно-психологічна експертиза в контексті професійної діяльності психолога. *Теорія і практика сучасної психології* : збірник наук. праць. Запоріжжя, 2020. № 5. Т. 1. С. 81–86.
13. Яблонський А. І. Функціональні компоненти експертної діяльності психолога: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2021. Вип. 4. С. 105–109.
14. Aaron Ben Ze'ev The Thing Called Emotion. *The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion*. Oxford : Oxford University Press, 2020. P. 34.
15. Gehl J. Cities for people. Washington – Covelo – London : Island Press, 2010. 288 p.
16. Gray Ch. Are Manhattan's Right Angles Wrong? *The New York Times*. 2020. 23 oct.
17. Vandervelde E. L'Exode rural et le retour aux champs. Paris. Alcan, 2021. 332 p.
18. Hunter John A., Ph. D. Understanding Juvenile Sex Offenders. Research Findings and Guidelines for Effective Management and Treatment, 2020. P. 1–12.
19. Montgomery Ch. Happy City: Transforming Our Lives Through Urban Design. NY : Farrar, Straus, and Giroux, 2023. 368 p.
20. Solomon R. S. The philosophy of emotions. *Handbook of emotions* / edited by Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones, Lisa Feldman Barrett. NY : The Guilford Press, 2022. P. 3–16.

## REFERENCES

1. Buchma V. V. (2018). Osoblivosti pidgotovki ekspertiv-psihologiv do provedennya ekspertizi navchal'noї literaturi dlya zakladiv zagal'noї seredn'oi osviti. S. 19–26. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/> [in Ukrainian].
2. Goncharenko S. U. (2008). Pedagogichni doslidzhennya: metodologichni poradi molodim naukovcyam. Kiiiv-Vinnicya : DOV Vinnicya. 278 s. [in Ukrainian].
3. Dzyubko L. V., Shatirko L. O. (2019). Problemi psihologichnogo analizu innovacijnih proektiv ta navchal'nih materialiv v sistemi shkil'noї osviti v konteksti realizacii polozhen' novoi ukrains'koї shkoli. Formuvannya pozitivnoi gromads'koї dumki shchodo osvitnih innovacij: pidsumki IV etapu eksperimentu : materiali kruglogo stolu (m. Kiiiv, 13 chervnya 2019 r.). Visnik psihologii i pedagogiki. Vip. 24 [in Ukrainian].
4. Kostyuk G. S. (1989). Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti. K.: Radyans'ka shkola. 608 s. [in Ukrainian].
5. Kostic'kij M. V. (2051). Psihologichna ekspertiza v sistemi psihologichnoi praktiki. Yuridichna psihologiya. № 1. S. 14–31 [in Ukrainian].
6. Shatirko L. O. (2019). Teoretichne osmislennya ta praktika psihologichnogo analizu pidruchnika dlya pochatkovih klasiv «Novoi ukrains'koї shkoli». Psihologichni vimiri osobistisnoi vzaemodii sub'ektiv osvity v konteksti humanistichnoi paradigmi : materiali II vseukr. konf. z mizhn. uchastyu (Kiiiv, 21 bereznia 2019r.). Mizhn. vidavnicha platforma «Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools» [in Ukrainian].
7. Shvalb Yu. M. (2000). Principi ta modeli psihologichnoi ekspertizi. Praktichna psihologiya ta social'na robota, 2000. № 1. S. 22–28 [in Ukrainian].

8. Chepa M.-L. (2011). Psihologichna ekspertiza osviti. Zb. naukovih prac. Institutu psihologii im. G. S. Kostyuka NAPN Ukraïni. T. XII. Ch. 5. S. 337–341 [in Ukrainian].
9. Cherezova I. O. (2020). Psihologichna ekspertiza yak forma social'noï praktiki. Psihologichna ekspertiza: navch. posib. Berdyans'k. 345 s. [in Ukrainian].
10. Cherezova I. O. (2018). Tekhnologiya provedennya psihologichnoï. Psihologichna ekspertiza : navch. posib. Berdyans'k. 466 s. [in Ukrainian].
11. Yablons'kij A. I. (2021). Principi psihologichnoï ekspertizi osviti. Girs'ka shkola Ukraïns'kih Karpat. № 25. S. 27–30 [in Ukrainian].
12. Yablons'kij A. I. (2020). Gumanitarno-psihologichna ekspertiza v konteksti profesijnoï diyal'nosti psihologa. Teoriya i praktika suchasnoï psihologii : zb. nauk. pr. Zaporizhzhya. № 5. T. 1. S. 81–86 [in Ukrainian].
13. Yablons'kij A.I. (2021). Funkcional'nikomponenti ekspertnoï diyal'nosti psihologa: teoretichnij analiz. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Psihologichni nauki. Herson. Vip. 4. S. 105–109 [in Ukrainian].
14. Aaron Ben Ze'ev.(2020). The Thing Called Emotion. The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion, Oxford: Oxford University Press. P. 34.
15. Gehl J. (2010). Cities for people. Washington – Covelo – London: Island Press. 288 p.
16. Gray Ch. (2020). Are Manhattan's Right Angles Wrong? The New York Times. 23 oct.
17. Vandervelde E. L. (2021). Exode rural et le retour aux champs. Paris. Alcan. 332 p.
18. Hunter John A. (2020). Ph.D. Understanding Juvenile Sex Offenders. Research Findings and Guidelines for Effective Management and Treatment. P. 1–12.
19. Montgomery Ch. (2023). Happy City: Transforming Our Lives Through Urban Design. NY: Farrar, Straus, and Giroux. 368 p.
20. Solomon R. S. (2022). The philosophy of emotions. Handbook of emotions / edited by Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones, Lisa Feldman Barrett. NY: The Guilford Press. P. 3–16.

*Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025*  
*Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.10.2025*  
*Дата публікації: 28.11.2025*